

KS. TADEUSZ DOLA

TEOLOGIA MIŁOSIERDZIA BOŻEGO
WEDŁUG BULLI *MISERICORDIAE VULTUS*
PAPIEŻA FRANCISZKA

THEOLOGY OF GOD'S MERCY ACCORDING TO POPE FRANCIS' BULL
MISERICORDIAE VULTUS

Abstract. Pope Francis in the bull *Misericordiae vultus* encouraged to reflect on the meaning of God's mercy in human history and the practice of Christian charity in life. According to the papal encouragement this article reflects on the content of the notion of God's mercy. It focuses on these aspects which proved to be essential in the papal bull. The analyses performed are made from a theological perspective; they are therefore an attempt of interpretation, justification, and systematization of the content of the papal statements about mercy. They focus on three main themes present in the papal reflection: God's mercy is being considered in trinitological, christological and ecclesiological aspects. Mercy comes from the inner life of the triune loving God. Addressed to the man and the world the love of God is experienced in the history of salvation as mercy remedying the deepest needs of the human being afflicted with sin. God's mercy reached its full and perfect shape in the teaching and activity of Jesus Christ, especially in his cross and resurrection, which were ultimately the overcoming of human sin. God's mercy lasts in the Church and reaches of the world through the Church. The Church is the more Christ's, the more is the mercy of God. Teaching about God's mercy, and above all the provision of charity to the needy is – according to Pope Francis – the criterion for the credibility of the Church towards the world.

Key words: theology; the mercy of God; the Trinity; Jesus Christ; the Church.

W ostatnich dziesięcioleciach idea Bożego miłosierdzia zdaje się nabierać w życiu Kościoła coraz większego znaczenia. Wystarczy wspomnieć dużą

Ks. prof. dr hab. TADEUSZ DOLA – kierownik Katedry Teologii Fundamentalnej i Religiologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; adres do korespondencji: ul. kard. Kominka 1a, 45-032 Opole; e-mail: tadeusz.dola@uni.opole.pl

popularność siostry Faustyny Kowalskiej i jej przesłania zachęcającego do kultu Jezusa miłosiernego. Szerokim echem w Kościele, ale także poza nim, odbiła się encyklika Jana Pawła II o Bożym miłosierdziu *Dives in misericordia*¹. Szczególnie wiele uwagi Bożemu miłosierdziu poświęca w swoim posługiwaniu papież Franciszek, czego wyrazem było ogłoszenie w uroczystość Niepokalanego Poczęcia 8 grudnia 2015 roku *Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia*, poprzedzone datowaną na 11 kwietnia 2015 r. bullą *Misericordiae vultus*². Papież zachęca w bulli do zastanowienia się nad znaczeniem miłosierdzia Boga i do praktykowania chrześcijańskiego miłosierdzia w życiu. Zgodnie z papieską zachętą niniejszy tekst podejmuje refleksję nad pojęciem Bożego miłosierdzia. Skupi się na tych jego aspektach, które okazały się podstawowe w papieskiej bulli. Przeprowadzone analizy będą dokonywane z perspektywy teologicznej i stanowić będą próbę interpretacji, uzasadnienia i systematyzacji treści zawartych w papieskich wypowiedziach o miłosierdziu. Skoncentrują się na trzech głównych tematach obecnych w papieskim rozważaniu: miłosierdzie Boga rozpatrywane będzie w aspekcie trynitologicznym, chrystologicznym i eklezjologicznym. Dociekania te poprzedzone zostaną ustaleniem rozumienia teologicznego pojęcia miłosierdzia.

1. POJĘCIE MIŁOSIERDZIA

Chrześcijańskie pojęcie miłosierdzia jest bardzo bogate w treść³. Wypływa to z faktu jego częstej i znaczącej obecności w Piśmie Świętym Starego i Nowego Testamentu. Należy ono do podstawowych określeń opisujących sposób objawiania się Boga w dziejach zbawienia⁴. Papież Franciszek napisał, że „miłosierdzie w Piśmie Świętym jest kluczowym słowem na określenie postępowania Boga w stosunku do nas” (9⁵). Opinią tą papież podsumowuje analizę tekstów biblijnych ukazujących nacechowane miłosierdziem działanie Boga wobec człowieka w jego historii. Spośród tekstów starotestamentowych papież wybiera fragmenty Psalmów, które pokazują, że miłosierdzie można postrzegać jako „dobroć Boga”, która „dominuje nad karą

¹ JAN PAWEŁ II, Encyklika *Dives in misericordia*, Watykan 1980.

² FRANCISZEK, Bulla *Misericordiae vultus*, Watykan 2015.

³ W. ZYZAK, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, „Polonia Sacra” 2015, nr 1, s. 133-154.

⁴ L. STOPNICKI, *Miłosierdzie Boże w świetle Pisma Świętego i nasza na nie odpowiedź*, w: „...bo Jego miłosierdzie na wieki” (*Ps 135*), red. T. Bielski, Poznań–Warszawa: Pallottinum 1972, s. 21-28.

⁵ Liczby w nawiasach oznaczają numery bulli Franciszka *Misericordiae vultus*.

i zniszczeniem” (6). Boże miłosierdzie wyraża się w czynach ratujących człowieka z różnych zagrożeń. Jest więc ono – zdaniem papieża – konkretnym faktem, czynem Boga, a nie jakąś abstrakcyjną ideą. Interpretując wypowiedzi Psalmisty, papież przyrównuje miłosierdzie Boga do miłości ojca i matki, których głęboko „porusza los własnego dziecka”. Miłość ta pochodzi „z wnętrza jako uczucie głębokie, naturalne, złożone z czułości i współczucia, pobłażliwości i przebaczenia” (6). Komentarze papieskie wyjaśniające pojęcie miłosierdzia Boga czerpią – jak widać – z ludzkiego doświadczenia ojcostwa i macierzyństwa. Miłosierdzie Boga podobne jest do miłości, którą rodzice otaczają swoje dziecko.

Cechą miłosierdzia Boga jest jego wieczne trwanie. Według papieża w sposób szczególnie wyrazisty ukazuje to refren: „Bo Jego [łaska] na wieki” powtarzany po każdym wersie Psalmu 136 (135). Miłosierna troska Boga o człowieka nie ogranicza się do jego ziemskich dziejów, ale wykracza poza przestrzeń i czas (7).

Ewangelie wzbogacają pojęcie miłosierdzia. W działaniu Jezusa Chrystusa, który jest pełnią Bożej miłości, miłosierdzie Boga objawia się jeszcze wyraźniej niż w Starym Testamencie (8, 9). Wszystko, co Jezus czyni, nosi na sobie znamię miłosierdzia. Przyglądając się działaniu Jezusa, papież zwraca najpierw uwagę na darmość miłosierdzia. Za dobroć świadczoną potrzebującym Jezus nie oczekuje żadnej zapłaty. Z postawą miłosierdzia połączone jest współczucie dla ludzi oczekujących pomocy. Zdaje się ono być motywem do miłosiernego działania. Miłosierdzie, któremu towarzyszy współczucie, jest w stanie wejść w ludzkie serce i odkryć najgłębsze potrzeby człowieka, by im zaradzić.

Podstawowym wyrazem miłosierdzia jest – zdaniem papieża – przebaczenie. Pokazują to zwłaszcza przypowieści o zaginionej owcy, o zagubionej monecie oraz o ojcu i dwóch synach (Łk 15,1-32). Bóg powodowany współczującym miłosierdziem nie ustaje w podejmowaniu wysiłków, by przewyciężyć ludzki grzech i obdarzyć człowieka przebaczeniem. Przebaczącemu miłosierdziu towarzyszy radość. Wypływa ona z faktu skorzystania przez grzesznika z boskiego gestu wybaczenia i powrotu do jedności z Bogiem. Miłosierdzie Boże oznacza dla papieża wzięcie przez Boga odpowiedzialności za człowieka, co wiąże się z boskim pragnieniem, by człowiek był szczęśliwy, napełniony radością i pokojem.

Opis pojęcia miłosierdzia na podstawie tekstów biblijnych papież uzupełnia analizą relacji pomiędzy sprawiedliwością a miłosierdziem (20.21). Pisząc o sprawiedliwości, papież powołuje się najpierw na jej tradycyjne powsze-

chnie przyjęte rozumienie: sprawiedliwość polega na tym, by oddać każdemu to, co mu się należy. Tak pojmowana sprawiedliwość reguluje życie społeczne oparte na porządku prawnym. W Biblii dotyczy postawy człowieka wobec Bożego Prawa. Jeśli brak w tej postawie zaufania Bogu, sprawiedliwość może przerodzić się w legalizm. Jezus występuje bardzo zdecydowanie przeciwko legalizmowi, stąd częściej mówi o wierze, miłości i miłosierdziu niż o sprawiedliwości. Jezus daje pierwszeństwo miłosierdziu przed sprawiedliwością wyrażającą się w wysiłku skrupulatnego przestrzegania Prawa. Potwierdzeniem tego jest – według papieża – odwołanie się Jezusa do słów proroka Ozeasza: „Miłości pragnę, nie krwawej ofiary” (6,6; por. Mt 9,13). Zwracając uwagę na prymat miłosierdzia w Chrystusowej Ewangelii, papież nie kwestionuje znaczenia sprawiedliwości. Wypływa z niej wymóg dążenia do przestrzegania Bożego Prawa. Ze względu na swą grzeszność człowiek nie jest jednak w stanie pozostawać stale i we wszystkim wierny Bożym nakazom. Sprawiedliwość musiałaby się stać podstawą odrzucenia człowieka przez Boga. Surowość sprawiedliwości pokonana zostaje miłosierdziem, które otwiera drogę do przebaczenia. Miłosierdzie – według papieża – nie sprzeciwia się sprawiedliwości, ale ją zakłada i przerasta.

Na podstawie papieskich analiz pojęcia „miłosierdzie” można by podsumowująco powiedzieć, że miłosierdzie jest opisem natury Boga; nie jest pojęciem abstrakcyjnym, „ale konkretnym faktem, przez który On objawia swoją miłość” (6); jest zbawczym działaniem Boga wobec człowieka znajdującego się w potrzebie⁶, które wypływa ze współczucia Boga dla człowieka i wyraża się przede wszystkim w nieustannym przebaczeniu człowiekowi jego grzechów; miłosierdzie Boga nie przemija, ale trwa wiecznie.

2. TRÓJCA ŚWIĘTA ŹRÓDŁEM MIŁOSIERDZIA

Człowiek doświadcza w swym życiu nieustannie miłosierdzia. Źródłem, z którego ono wypływa w stronę człowieka i świata, jest w przekonaniu papieża Trójca Święta. „Z serca Przenajświętszej Trójcy, z głębi tajemnicy Boga wytryska i nieprzerwanie płynie wielka rzeka miłosierdzia. To źródło nigdy nie może wyschnąć, bez względu na to, jak wielu z niego zaczerpnie” (25). Słowa papieża zachęcają, by podjąć próbę wejścia w głąb tajemnicy Trój-jedynego Boga i tam szukać wyjaśnienia nieustannego i nieskończonego

⁶ Por. JAN PAWEŁ II, Encyklika *Dives in misericordia*, nr 3.

miłosiernego działania Boga wobec człowieka i świata. Do tajemnicy wewnętrzного życia Boga przybliżyła pojęcie miłości. Janowa wypowiedź o Bogu, który „jest miłością” (1J 4,8.16), stanowi dla papieża, ale też dla teologii trynitarniej podstawę w rozumowych wysiłkach wyjaśniania relacji pomiędzy Ojcem, Synem i Duchem Świętym (8)⁷. G. Greshake stwierdza wręcz, że „nauka o Trójcy Świętej jest wykładnią zdania: *Bóg jest miłością*; jest On nią nie tylko «dla nas», lecz także «w sobie»”⁸.

Chcąc opisać istotę Boga za pomocą pojęcia miłości, trzeba najpierw określić treść tego pojęcia. Zastosować należy w tym przypadku jego biblijne rozumienie. Najpełniej objawia je Jezus Chrystus w swym nauczaniu i postawie. Kwintesencją Chrystusowej nauki o miłości są zapisane w Ewangelii Janowej słowa: „Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich” (J 15,13). Pozostają one w ścisłej harmonii z życiem i śmiercią Jezusa. Jego postawa życiowa jest nieustannym służebnym pozostawianiem do dyspozycji bliźnich. Wszystko, co Jezus czyni, czyni dla innych. Dla innych żyje i dla innych umiera (por. Mk 10,45). Miłość w nauce i życiu Jezusa oznacza całkowite dawanie swego życia dla dobra bliźnich; niepozostawianie niczego sobie, ale trwanie w ciągłej gotowości dzielenia się wszystkim, także życiem z innymi, a ostatecznie bezgraniczne oddanie siebie Bogu (por. Rz 14,7n)⁹.

W Jezusie Chrystusie proces objawiania sensu miłości osiągnął punkt kulminacyjny. Wcześniej, w całej historii zbawienia, Bóg zawsze objawiał się jako miłość. Człowiek odkrywał Go jako kochającego i ukazującego się w miłosiernym działaniu dla zbawienia ludzi, czyli jako miłość „dla nas”. Z analizy pełnego miłości boskiego zaangażowania w losy świata wyłania się postać Boga, który jest samą miłością. Wszystko bowiem, co Bóg czyni, naznaczone jest miłością; tak pojmować można nawet te działania, w których Bóg objawia się jako karzący Sędzia, ponieważ zsyłana kara ma charakter leczniczy. Skoro wszystko, co Bóg czyni, nosi na sobie ślad Jego miłości, można sądzić, że jest On samą miłością, jest miłością „w sobie”.

⁷ Por. Cz.S. BARTNIK, *Dogmatyka katolicka*, t. 1, Lublin: Wydawnictwo KUL 1999, s. 178-180; G.L. MÜLLER, *Dogmatyka katolicka*, przeł. W. Szymona, Kraków: Wydawnictwo WAM 2015, s. 435-436, 491-493.

⁸ G. GRESHAKE, *Trójjedyny Bóg. Teologia trynitarna*, przeł. J. Tyrawa, Wrocław: Wydawnictwo TUM 2009, s. 165.

⁹ Por. H. SCHÜRMAN, *Jesu ureigener Tod. Exegetische Besinnungen und Ausblick*, Freiburg im Br.: Herder 1975², s. 137-143; J. RATZINGER, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, przeł. Z. Włodkowska, Kraków: Znak 1970, s. 201-204.

Z perspektywy miłości należy zatem zastanawiać się nad rozumieniem poszczególnych Osób w Trójcy Świętej i ich relacji do siebie. Papież zauważa, że tajemnicy miłości Przenajświętszej Trójcy możemy doświadczyć wpatrując się w oblicze miłosiernego Jezusa. „Jego osoba jest samą miłością, miłością daną darmo”. Jej objawieniem są relacje z osobami, które spotyka. Wszystko w nich mówi o Jezusie jako miłości (8). Można sądzić, że stosunek Jezusa do napotkanych ludzi jest odzwierciedleniem Jego relacji do Ojca. Jezusowe poświęcenie siebie dla ludzi, Jego istnienie dla drugich stanowi odbicie odwiecznego synowskiego ciągłego przekazywania wszystkiego Ojcu. Boska miłość Syna do Ojca oznacza oddanie siebie Ojcu całkowite, bez reszty, bez chęci zachowania czegokolwiek dla siebie. Wszystkie pragnienia Syna skierowane są w stronę Ojca. Jezusowa postawa gotowości oddania wszystkiego Ojcu jest odpowiedzią na to, co czyni Ojciec dla Syna i czego Syn odwiecznie doświadcza w Jego trynitarnej relacji z Ojcem. Ojcowską miłość wobec siebie Jezus opisuje w słowach: „Wszystko przekazał Mi Ojciec mój. Nikt też nie zna Syna, tylko Ojciec, ani Ojca nikt nie zna, tylko Syn, i ten, komu Syn zechce objawić” (Mt 11,27). Powodowany miłością Ojciec oddaje siebie Synowi. „Bóg Ojciec – pisze H.U. von Balthasar – w swoim ojcowskim akcie rodzenia nic z boskości nie zachowuje dla siebie, czego by już zawsze nie oddał Synowi, i stąd Syn jako doskonale odpowiadające podobieństwo Ojca również nie może nic zachować dla siebie, czego by w podzięce i w gotowości nie ofiarował na powrót Ojcu”¹⁰.

Wzajemne całkowite oddanie Ojca Synowi i Syna Ojcu dokonuje się w miłości, którą jest Duch Święty. On jest samą miłością, jest jej uosobieniem. Duch, jako trzecia z Osób Boskich, jest uosobioną miłosną więzią Ojca z Synem, stanowi osobowe „My” Ojca i Syna. Istnienie w Trójcy Świętej jest miłością, w której Ojciec oddaje siebie Synowi, Syn na powrót daje siebie Ojcu, a Duch jest w Ojcu i Synu samym procesem oddania¹¹. Duch, który „przenika wszystko, nawet głębokości Boga samego”, zna to, co Boskie (1 Kor 2,10n), podobnie jak Syn zna Ojca (Mt 11,27).

Z trwającego odwiecznie w wewnętrznym życiu Trójjedynego Boga wzajemnego obdarowywania siebie poprzez Boskie Osoby wyłoniło się istnienie świata i człowieka. Bóg dał stworzonej przez siebie rzeczywistości istnienie, czyli coś, co było dotąd jedynie Jego udziałem. Człowiek, doświadczając

¹⁰ H.U. von BALTHASAR, *W pełni wiary*, przeł. J. Fenrychowa, Kraków: Znak 1991, s. 269.

¹¹ H. MÜHLEN, *Die Veränderlichkeit Gottes als Horizont einer zukünftigen Christologie. Auf dem Wege zu einer Kreuzestheologie in Auseinandersetzung mit der altkirchlichen Christologie*, Münster: Aschendorff 1969, s. 33-34.

istnienia świata i siebie, styka się z tajemnicą boskości. Próbując wniknąć w tę tajemnicę, dochodzi do przekonania, że otrzymał istnienie nie z konieczności, ale w wyniku wolnej decyzji Boga, który powodowany nieskończoną miłością powołał go do istnienia. W boskim goście obdarowania życiem człowiek widzi miłosierne działanie Trójjedynego Boga. Z wewnętrznego przepełnionego miłością boskiego życia jak ze źródła wypływa stwórczy czyn Boga. Bezmierna miłość, przenikająca wzajemne oddanie siebie Osób Bożych, przelewa się na zewnątrz i staje się źródłem boskiego dzieła stworzenia świata i człowieka (25). Zastanawiając się nad stwórczym działaniem Boga, człowiek odkrywa niezgłębianą tajemnicę Boga jako Stwórcy obdarowującego bezinteresownie, z czystej miłości istnieniem całą stworzoną rzeczywistość. Miłosierne działanie Boga wobec świata, ukazujące się już w stworzeniu, ostatecznie i w całej pełni objawia wcielenie Boskiego Syna.

3. JEZUS CHRYSZTUS OBJAWIENIEM PEŁNI MIŁOSIERDZIA BOGA

W przyjściu na świat Jezusa Chrystusa Bóg w sposób ostateczny objawił człowiekowi swoją miłość. „Jezus Chrystus – pisze papież – jest obliczem miłosierdzia Ojca” (1). Dzięki wcieleniu Bóg zbliżył się do człowieka jak nigdy dotąd w dziejach zbawienia. Człowiek, patrząc na Chrystusa, może w Nim oglądać Jego Ojca, ponieważ Chrystus pozostaje w ciągłej jedności z Ojcem (J 14,9). Może nawet uczestniczyć w wewnętrznym życiu Ojca, Syna i Ducha Świętego i doznać trynitarnej więzi miłości łączącej Osoby Boskie. „Wpatrując się w Jezusa i w Jego miłosierne oblicze – pisze papież – możemy doświadczyć miłości Trójcy Przenajświętszej” (8). Jezus ukazuje boską miłosierdną miłość całym swoim życiem, zwłaszcza zaś w śmierci i zmartwychwstaniu; mówi o niej w głoszonych naukach, szczególnie obrazowo w przypowieściach.

W całych dziejach zbawienia Bóg dokonuje czynów świadczących o Jego miłosiernej trosce o ludzi, zwłaszcza o naród wybrany. W życiu i działalności Jezusa Boskie miłosierdzie objawiło się w sposób wyjątkowo intensywny. Jezus gotów jest pomóc każdemu człowiekowi, jednak najwięcej uwagi poświęca ludziom grzesznym, chorym, prześladowanym, odrzuconym (8). Miłosierdzie ukazuje Jezus we współczuciu dla ludzi zmęczonych, dezorientowanych i bez przewodnika (por. Mt 9,36). Przejawem tej współczującej miłości jest dla papieża uzdrawianie chorych, których przynoszono Jezusowi (por. Mt 14,14), a także cudowne rozmnożenie chleba. Jezus poczuł żal na

widok tłumu ludzi, którzy towarzyszyli Mu od trzech dni, by słuchać Jego nauki (Mt 15,32). Poruszony żalem Jezus nakarmił „cztery tysiące mężczyzn, nie licząc kobiet i dzieci”, mając do dyspozycji siedem chlebów i parę rybek (Mt 15,34.38). Nie chciał, by wracali do domu głodni.

W sposób bardzo namacalny uwidacznia się – według papieża – współczujące miłosierdzie Jezusa w trzech spotkaniach: z wdową z Nain, opętanym w kraju Gerazeńczyków oraz Mateuszem w komorze celnej (8). Miłosierna litość pozwala Jezusowi wnikać w serca rozmówców, nawiązać z nimi bliski kontakt, rozpoznać ich potrzeby i zaradzić im. W opisach każdego z tych trzech spotkań papież dostrzega i eksponuje współczucie i litość poruszające Jezusa i skłaniające Go do miłosiernego działania. W pierwszym spotkaniu widać wrażliwość Jezusa na ból matki cierpiącej z powodu śmierci syna. W drugim sam Jezus mówi, że litość, jaką wzbudził w Nim opętany, skłoniła Go do uwolnienia chorego od ducha nieczystego. Poleca uzdrowionemu, by poszedł do swoich bliskich i opowiedział im wszystko, co Pan mu uczynił i jak ulitował się nad nim (Mk 5,19). Wreszcie spotkanie Jezusa z celnikiem Mateuszem. Scena powołania Mateusza opisana jest przez Synoptyków bardzo lapidarnie: [Jezus] „przechodząc, ujrzał Lewiego, syna Alfeusza, siedzącego na komorze celnej, i rzekł do niego: «Pójdź za mną!» Ten wstał i poszedł za Nim” (Mk 2,14 i par.). W przekonaniu papieża Mateusz w przenikającym w głąb jego serca spojrzeniu Jezusa doświadczył przebaczonego miłosierdzia Jezusa. Uwolniony od ciężaru grzechów mógł przyjąć wezwanie Jezusa do pójścia za Nim, zaprosić go do swojego domu i usiąść z Nim przy jednym stole.

Zrodzone z miłosierdzia czyny Jezusa, Jego pełna współczucia i litości postawa wobec cierpiących, chorych i grzeszników znajdują szeroki i obrazowy komentarz w Jezusowym nauczaniu. Na szczególną uwagę – zdaniem papieża – zasługują przypowieści o zaginionej owcy, o zagubionej monecie oraz o synu marnotrawnym, czy jak woli papież o „ojcu i dwóch synach” (Łk 15,1-32). Znaczenie miłosierdzia ukazane zostało w tych przypowieściach z podwójnej perspektywy – boskiej i ludzkiej. Dla Boga pełnienie miłosierdzia jest powodem radości. Największego szczęścia doświadcza, kiedy może przebaczyć nawróconemu grzesznikowi. W przebaczeniu grzechów urzeczywistnia się najpełniej boskie miłosierdzie. Z kolei człowiek, przyjmując miłosierne przebaczenie Boga, doznaje pociechy i włączony zostaje do trwającej w miłości wspólnoty z Bogiem.

Dokonana przez papieża interpretacja nauczania i czynów Jezusa potwierdza papieskie pojmowanie Boskiego miłosierdzia jako miłości Boga przyj-

mującej postać słów i działań skierowanych do człowieka, zwłaszcza najbardziej potrzebującego, to jest człowieka pozostającego w grzechu. Tak rozumiane Boże miłosierdzie w sposób najbardziej dobitny objawia Jezusa w misterium paschalnym: w tajemnicach Ostatniej Wieczerzy, męki i śmierci oraz zmartwychwstania.

Podstawą spojrzenia w świetle miłosierdzia Bożego na Ostatnią Wieczęrzę i ustanowioną wtedy Eucharystię jest dla papieża śpiew „Wielkiego *Hallelu*” na zakończenie uczyty. Psalm *Hallelu* (113-118 i 136) wyśpiewują Bogu dziękczynienie za nieskończone miłosierdzie okazywane narodowi wybranemu (7)¹². Objawiane w dziejach Izraela Boże miłosierdzie zbliża się do kulminacji w słowach i gestach Jezusa w czasie Ostatniej Wieczerzy. Jej centralnym momentem jest rozdawanie przez Jezusa uczniom chleba przemienionego w Jego Ciało oraz podanie wina, które stało się Jego Krwią. Gesty i słowa Jezusa: „Bierzcie i jedzcie, to jest Ciało moje”; „Pijcie z niego wszyscy, bo to jest moja Krew Przymierza” (Mt 26,26n i par), pokazują, że Jezus oddaje siebie całkowicie ludziom. Oddanie swojego ciała i krwi oznacza danie innym do dyspozycji swojego życia. Jezus już nim nie rozporządza, ale przyzwala innym na rozporządzanie sobą¹³.

Jego słowa o miłości, której najwyższym stopniem jest oddanie własnego życia za innych (por. J 15,13), zmierzają do kulminacji w czasie Ostatniej Wieczerzy. Ostatecznej dramatycznej wyrazistości nabierają dzień później na Golgocie, kiedy przelewa się krew Jezusa a Jego ciało zostaje przybite do krzyża. Jezusowe słowa z Ostatniej Wieczerzy o wydaniu ciała i przelaniu krwi stają się rzeczywistością. Kierując się miłością, Jezus oddaje życie za ludzi. To najdoskonalszy akt miłosierdzia, który przynosi ludziom wybawienie z grzechów i doprowadza ich do jedności z Bogiem (2 Kor 5,14-19). Jezus, oddając swe życie za zbawienie świata, uwiarygodnił swoje słowa o gotowości służebnego, wpływającego z miłości poświęcenia siebie za innych. Pokazał też wielkość miłosierdzia Boga Ojca, „który nawet własnego Syna nie oszczędził, ale Go za nas wszystkich wydał” (Rz 8,32). W Boskim geście miłości Ojca do ludzi, który dla ich zbawienia przyjmuje ekspiacyjną śmierć swego Syna, objawia się nieskończoność Boskiego miłosierdzia¹⁴. Papież powie, że „Krzyż Chrystusa [...] ofiaruje nam pewność miłości i nowego życia” (21).

¹² Por. J. RATZINGER-BENEDYKT XVI, *Jezus z Nazaretu, cz. 2: Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania*, przeł. W. Szymona, Kielce: Jedność 2011, s. 159-161.

¹³ H.U. von BALTHASAR, *W pełni wiary*, s. 212-213.

¹⁴ Cz.S. BARTNIK, *Chrystus – Syn Boga Żywego*, Lublin: Standruk 2000, s. 257-259.

Pełne spojrzenie na sens krzyża staje się możliwe dzięki spotkaniu z Chrystusem zmartwychwstałym. Ukazując się uczniom po śmierci, Zmartwychwstały pomógł im zrozumieć, że miłość Ojca przekracza granice śmierci, jest od niej potężniejsza. Jest to bowiem miłość nieskończona: miłość Ojca i Syna, którą jest Duch Święty; przez Niego Chrystus „został powołany do życia” (1 P 3,18). Wskrzyszony do życia Syn doświadczył miłości Ojca w Duchu. Tej miłości doznają też wyznawcy Chrystusa, kiedy przy końcu czasów w Nim zostaną ożywieni (por. 1 Kor 15,22n) (por. 21n)¹⁵. Wtedy miłosierdzie Ojca i Syna w Duchu Świętym objawi się w ostateczny i doskonały sposób.

4. MIŁOSIERDZIE MISJĄ KOŚCIOŁA

W Dekrecie o misyjnej działalności Kościoła Sobór Watykański II uczy, że „Kościół posłany przez Boga do narodów, aby był «powszechnym sakramentem zbawienia», z najgłębszej własnej potrzeby powszechności i posłuszny nakazowi swojego Założyciela stara się głosić Ewangelię Chrystusa wszystkim ludziom”¹⁶. Istotą misji Kościoła jest – według Soboru – głoszenie Ewangelii, które ma przynieść zbawienie całemu światu. Takie też rozumienie misji Kościoła zawarte jest w pismach papieża Franciszka. Jak apostołowie zostali przez Chrystusa posłani, by głosić Ewangelię, tak też dzisiaj Kościół wezwany jest przez Chrystusa do „misyjnego wyjścia” w świat, który potrzebuje światła Ewangelii, by mógł dojść do zbawczej jedności z Bogiem¹⁷. Zastanawiając się nad kondycją dzisiejszego człowieka, papież uznał, że w przekazywaniu światu Chrystusowego orędzia skupić się dziś należy na tym, co stanowi jego centrum, mianowicie na miłości miłosiernej. W całych dziejach zbawienia Bóg objawiał światu swoje miłosierdzie, w szczególnie wyrazisty sposób dokonało się to w Jezusie Chrystusie. Mając na względzie centralne miejsce miłosierdzia w zbawczych dziejach oraz sytuację i oczekiwania współczesnego świata, papież stwierdza, że „Misją Kościoła jest głoszenie miłosierdzia Boga, bijącego serca Ewangelii, aby w ten sposób dotrzeć do serca i umysłu każdego człowieka” (12). Orędzie o miłosierdziu ma

¹⁵ Por. H. WITCZYK, *Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Eschatologiczna Ofiara Ekspiacji i nowego Przymierza*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003, s. 208-216.

¹⁶ Sobór Watykański II, Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* (1965), tekst polski: Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002, nr 1, s. 433-471.

¹⁷ FRANCISZEK, Adhortacja apostołowska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*, Watykan 2013, nr 19-20.

dziś znaczenie kluczowe dla Kościoła. Świadczenie o miłosierdziu, zwłaszcza świadczenie życiem, które polegałoby na praktykowaniu miłosierdzia, stanowi – według papieża – kryterium wiarygodności przesłania Kościoła (12, por. 10. 25).

Wśród różnych dziedzin aktywności, dzięki której Kościół otwiera człowiekowi dostęp do miłosiernego Boga, papież kładzie szczególny akcent na dwie: uczynki miłosierdzia i sakrament pojednania. W doświadczeniu Bożego miłosierdzia papież przyznaje sakramentowi pojednania centralną rolę, w nim bowiem człowiek przekonuje się „namacalnie o wielkości miłosierdzia” (17). Udzielając tego sakramentu, Kościół jest wobec ludzi „sługą i pośrednikiem” miłości Chrystusa, „która posuwa się do przebaczenia i do daru z siebie” (12). Kościół jest przekonany, że do pełnienia posługi pojednania, dokonującego się zwłaszcza w sakramencie pokuty, powołany został przez samego Boga. Opiera to swoje przeświadczenie na słowach św. Pawła, który pisze, że Bóg „pojednał nas ze sobą przez Chrystusa i zlecił nam posługę jednania” (2 Kor 5,18). Bóg przekazał apostołom i ich następcom polecenie pełnienia posługi jednania, a przez nich całej wspólnocie wierzących, która w różnych obszarach życia społecznego angażuje się w budowanie w świecie jedności, by ostatecznie doprowadzić ludzi do zbawczego pojednania z Bogiem¹⁸. Prowadzone przez Kościół dzieło pojednania staje się możliwe dzięki dokonaniu przez Boga w Chrystusie odkupieniu człowieka z grzechu. Począwszy od Adama, grzechy popełniane przez ludzi niszczyły w świecie harmonię w ludzkiej wspólnocie i w relacji z Bogiem. Człowiek nie został jednak nigdy przez Boga pozostawiony sam wobec destrukcyjnej mocy tajemnicy zła szerzącego się w świecie wskutek ludzkich grzechów. Od pierwszego grzesznego odejścia od Boga człowiek w walce ze złem doznawał wsparcia ze strony swego Stwórcy. Ostateczne przewyciężenie mocy grzesznego rozdarcia w człowieku i świecie dokonało się w Chrystusie. W Nim bowiem Bóg powziął postanowienie, „aby wszystko na nowo zjednoczyć w Chrystusie jako Głowie: to, co w niebiosach, i to, co na ziemi” (Ef 1,9n). W Jezusie Chrystusie, a zwłaszcza w Jego śmierci krzyżowej, zderzyły się z sobą dwie skrajnie przeciwne rzeczywistości: grzech w całym ogromie przerażającej i niszczącej mocy zła oraz nieskończona miłość Boga, który w swoim Synu przebacza ludziom grzechy i ukazuje w Jego zmartwychwstaniu potęgę miłości silniejszej niż grzech i jego śmiertelne skutki w człowieku. Zbawienie ludzkości, które dokonało się w Chrystusie, dostępne jest

¹⁸ JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostołska *Reconciliatio et paenitentia*, Watykan 1984, nr 8.

świata w Kościele i przez Kościół. Papież Franciszek pisze, że „Pojednanie się z Bogiem staje się możliwe dzięki tajemnicy paschalnej oraz pośrednictwu Kościoła” (22). Nawracający się grzesznik doświadcza go w szczególny sposób w sakramencie pokuty i pojednania. Ilekroć przystępuje do tego sakramentu, uzmysławia sobie, że „Bóg jest zawsze gotowy przebaczać i nie męczy Go nigdy przebaczenie w sposób zawsze nowy i nieoczekiwany” (22).

Konkretnymi sługami i pośrednikami przebaczącej miłości Boga są spowiednicy, którzy otrzymali od Ducha Świętego dar przebaczenia grzechów. Dla penitentów spowiednik ma być „znakiem niezmiennej Boskiej miłości, która przebacza i zbawia” (17). Spowiednicy stają się czytelnymi znakami miłości i sługami przebaczenia, jeśli wpatrują się w Boga jako miłosiernego, przebaczącego Ojca i usiłują w swych słowach i gestach być Jego dokładnym odzwierciedleniem. Nie będą wtedy sądzić i potępiać, ale jak miłosierny Ojciec (Łk 6,36) „mają objąć skruszonego syna, który wraca do domu, i wyrazić radość z tego, że się odnalazł” (17). Świadomość otrzymanego od Ducha Świętego daru przebaczenia grzechów i utożsamiania się w posłudze sakramentalnej z Chrystusem doprowadzającym człowieka do jedności z Ojcem skłania spowiednika do pokornego podejmowania posługi pojednania w sakramencie pokuty¹⁹. Papież upomina: „Nikt z nas nie jest panem sakramentu, ale wiernym sługą przebaczenia Boga” (17).

Obok sakramentu pojednania drugim obszarem działalności, w którym Kościół objawia światu Boga miłosiernego, a jednocześnie uwiarygodnia siebie wobec świata, jest dostrzeganie ludzi potrzebujących i zaradzanie ich problemom. Chrześcijanin, który doświadczył w swym życiu Bożego miłosierdzia, zwłaszcza w sakramencie pojednania, odczuwa potrzebę dzielenia się tym miłosierdziem z innymi poprzez okazywanie miłosierdzia potrzebującym, by w ten sposób pośrednio objawić im Boga, który jest źródłem miłosierdzia. Chce być miłosierny, jak miłosierny jest Ojciec (Łk 6,36). Pomagając ludziom ubogim, Kościół wchodzi „coraz głębiej w serce Ewangelii, gdzie ubodzy są uprzywilejowani przez Boże miłosierdzie” (15). Papież zachęca do zastanowienia się nad katechizmowymi uczynkami miłosierdzia względem ciała i względem ducha²⁰ i wzywa do ich praktykowania, ponieważ znajdują one głębokie uzasadnienie w nauczaniu Jezusa. Szczególnie wyraźnie uwidacznia to scena sądu, który przeprowadzi Syn Człowieczy, gdy

¹⁹ B. JURCZYK, *Potrójna rola kapłana w sakramencie pokuty*, w: *Sakrament pokuty wobec problemów współczesności*, red. K. Glombik, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2011, s. 219-225.

²⁰ *Katechizm Kościoła Katolickiego* (1992). Tekst polski: Poznań: Pallottinum 1994, nr 2447.

przyjdzie w chwale na końcu czasów (Mt 25,31-46). Sędzia w swym docho-
dzeniu nie będzie drobiazgowy. Zapyta o jedną tylko sprawę, ale za to fun-
damentalną dla ewangelijnego orędzia Chrystusa. Będzie się chciał dowie-
dzieć, czy czekający na decyzję sędziego pomógł człowiekowi, który znalazł
się w potrzebie: głodnemu, spragnionemu, przybyszowi, nagiemu, choremu,
uwięzionemu. Miłosierny gest wsparcia wyświadczony potrzebującemu bę-
dzie decydował o wiecznym życiu człowieka. Jest to bowiem czyn okazujący
miłość samemu Chrystusowi, który utożsamia się z każdym najbiedniejszym,
„najmniejszym bratem” (Mt 25,40.45). Świadczenie miłosierdzia wiąże się
z wejściem w krąg Chrystusowej miłości, która oddziałuje na dobroczyń-
cę, upodabiając go jeszcze bardziej do miłosiernego Boga litującego się
nad każdą ludzką nędzą. Uczynek miłosierdzia jest okazaniem dobra potrze-
bującemu. Jednocześnie sam świadczący miłosierdzie doznaje miłosierdzia
ze strony Boga, który poprzez swego Syna, obecnego w każdym potrzebują-
cym, darzy swą zbawczą miłością dobroczyńcę²¹. Wyznawca Chrystusa,
świadcząc miłosierdzie, upodobia się do swego Mistrza. Przyczynia się tym
samym do nadawania bardziej Chrystusowego kształtu całej wspólnoty Ko-
ścioła jako Ciała Chrystusa. Kościół, stając się bardziej podobnym do Chry-
stusa, widnieje w świecie jako wyrazisty znak Jego miłosierdzia.

*

Teologia miłosierdzia Boga w bulli papieża Franciszka zawiera treści try-
nitarne, chrystyczne i eklezjalne. Miłosierdzie wypływa z wewnętrznego ży-
cia Trójjedynego Boga przenikniętego miłością. Skierowana do człowieka
i świata miłość Boga doświadczana jest w dziejach zbawienia jako miłosier-
dzie zaradzające najgłębszym potrzebom człowieka dotkniętego grzechem.
Boskie miłosierdzie osiągnęło pełny i doskonały kształt w nauczaniu i dzia-
łalności Jezusa Chrystusa, szczególnie w Jego krzyżu i zmartwychwstaniu,
które były ostatecznym przewyciężeniem ludzkiego grzechu. Miłosierdzie
Boga trwa w Kościele i przez Kościół dociera do świata. Kościół tym bar-
dziej jest Chrystusowy, im więcej jest w nim miłosierdzia Boga. Nauczanie
o miłosierdziu Bożym, a przede wszystkim świadczenie miłosierdzia potrze-
bującym jest – według papieża Franciszka – kryterium wiarygodności Ko-
ścioła wobec świata (12).

²¹ Por. Y. CONGAR, *Chrystus i zbawienie świata*, przeł. A. Turowiczowa, Kraków: Znak 1968, s. 275-286.

BIBLIOGRAFIA

- BALTHASAR H.U. von, W pełni wiary, przeł. J. Fenrychowa, Kraków: Znak 1991.
- BARTNIK Cz.S., Chrystus – Syn Boga Żywego, Lublin: Standruk 2000.
- BARTNIK Cz.S., Dogmatyka katolicka, t. 1, Lublin: Wydawnictwo KUL 1999.
- CONGAR Y., Chrystus i zbawienie świata, przeł. A. Turowiczowa, Kraków: Znak 1968.
- FRANCISZEK, Adhortacja apostolska o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie *Evangelii gaudium*, Watykan 2013.
- FRANCISZEK, Bulla *Misericordiae vultus*, Watykan 2015.
- GRESHAKE G., Trójjedyny Bóg. Teologia trynitarna, przeł. J. Tyrawa, Wrocław: Wydawnictwo TUM 2009.
- JAN PAWEŁ II, Adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, Watykan 1984.
- JAN PAWEŁ II, Encyklika *Dives in misericordia*, Watykan 1980.
- JURCZYK B., Potrójna rola kapłana w sakramencie pokuty, w: Sakrament pokuty wobec problemów współczesności, red. K. Glombik, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2011, s. 217-238.
- Katechizm Kościoła Katolickiego (1992). Tekst polski: Poznań: Pallottinum 1994.
- MÜHLEN H., Die Veränderlichkeit Gottes als Horizont einer zukünftigen Christologie. Auf dem Wege zu einer Kreuzestheologie in Auseinandersetzung mit der altkirchlichen Christologie, Münster: Aschendorff 1969.
- MÜLLER G.L., Dogmatyka katolicka, przeł. W. Szymona, Kraków: Wydawnictwo WAM 2015.
- RATZINGER J. – BENEDYKT XVI, Jezus z Nazaretu, cz. 2: Od wjazdu do Jerozolimy do Zmartwychwstania, przeł. W. Szymona, Kielce: Jedność 2011.
- RATZINGER J., Wprowadzenie w chrześcijaństwo, przeł. Z. Włodkowa, Kraków: Znak 1970.
- SCHÜRMAN H., Jesu ureigener Tod. Exegetische Besinnungen und Ausblick, Freiburg im Br.: Herder 1975², s. 137-143.
- Sobór Watykański II, Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* (1965). Tekst polski: Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekrety. Deklaracje, Poznań: Pallottinum 2002, s. 433-471.
- STOPNICKI L., Miłosierdzie Boże w świetle Pisma Świętego i nasza na nie odpowiedź, w: „...bo Jego miłosierdzie na wieki” (Ps 135), red. T. Bielski, Poznań–Warszawa: Pallottinum 1972, s. 21-28.
- WITCZYK H., Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata. Eschatologiczna Ofiara Ekspiacji i nowego Przymierza, Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.
- ZYZAK W., Miłosierdzie jako termin teologiczny, „Polonia Sacra” 2015, nr 1, s. 133-154.

TEOLOGIA MIŁOSIERDZIA BOŻEGO
WEDŁUG BULLI *MISERICORDIAE VULTUS* PAPIEŻA FRANCISZKA

Streszczenie

W bulli *Misericordiae vultus* papież Franciszek zachęca do zastanowienia się nad znaczeniem miłosierdzia Boga w ludzkich dziejach i do praktykowania chrześcijańskiego miłosierdzia w życiu. Zgodnie z papieską zachętą artykuł podejmuje refleksję nad treścią pojęcia Bożego miłosierdzia. Skupia się na tych jego aspektach, które okazały się podstawowe w papieskiej bulli. Przeprowadzone analizy dokonane są z perspektywy teologicznej, stanowią więc próbę interpretacji, uzasadniania i systematyzacji treści zawartych w papieskich wypowiedziach o miłosierdziu. Koncentrują się na

trzech głównych tematach obecnych w papieskim rozważaniu: miłosierdzie Boga rozpatrywane jest w aspekcie trynitologicznym, chrystologicznym i eklezjologicznym. Miłosierdzie wypływa z wewnętrznego życia Trójjedynego Boga przenikniętego miłością. Skierowana do człowieka i świata miłość Boga doświadczana jest w dziejach zbawienia jako miłosierdzie zaradzające najgłębszym potrzebom człowieka dotkniętego grzechem. Boskie miłosierdzie osiągnęło pełny i doskonały kształt w nauczaniu i działalności Jezusa Chrystusa, szczególnie w Jego krzyżu i zmartwychwstaniu, które były ostatecznym zwyciężeniem ludzkiego grzechu. Miłosierdzie Boga trwa w Kościele i przez Kościół dociera do świata. Kościół tym bardziej jest Chrystusowy, im więcej jest w nim miłosierdzia Boga. Nauczanie o miłosierdziu Bożym, a przede wszystkim świadczenie miłosierdzia potrzebującym jest – według papieża Franciszka – kryterium wiarygodności Kościoła wobec świata.

Słowa kluczowe: teologia; miłosierdzie; Bóg; Trójca Święta; Jezus Chrystus; Kościół.